

УДК 821.112.2'06

Ю.В. Кобзар

**СПЕЦИФІКА САТИРИ В МАЛИХ ДРАМАТИЧНИХ ФОРМАХ
ЮРИ ЗОЙФЕРА (НА ПРИКЛАДІ ОДНОАКТІВОК
«ЯЛИНКА ЛЮДСТВА» ТА «КОРОЛЬ 1933 МЕРТВИЙ –
ХАЙ ЖИВЕ КОРОЛЬ 1934!»)**

Театр Юри Зойфера, хоча і за досить короткий проміжок часу (1934–1937 рр.), встиг пройти еволюцію свого становлення від агітаційно-пропагандистських скетчів до глибокої філософської драми та початків театру абсурду. Повноформатні п'єси австрійського сатирика з українським корінням стали об'єктом аналізу численних науково-критичних розвідок: інтерпретаційні студії драматичних текстів Юри Зойфера та театрознавчі розвідки кабаре належать Вальтеру Рьослеру, Герберту Арльту, Гільде Гайдель-Преглер, Горсту Ярці, Гройлю Гайнцу, Джон-Марії Вінклер, Інгеборг Райснер, Ірині Алексєєвій, Кнуту Ове Арнтцену, Моніці Майстер, Муніру Йокхадару, Олегу Лучику, Райнгарду Гіпену, Ульфу Бірбамеру, Штефану Айхорну, Юргену Долю, Юті Гаслінгер.

Однак драматичні тексти малих форм австрійського сатирика є недостатньо дослідженими на предмет виявлення засобів досягнення комічного ефекту як у зарубіжному, так і у вітчизняному літературознавстві, що уможлиблює науково-критичну рецепцію літературознавців у цій царині та зумовлює актуальність дослідження. Метою статті є експлікація домінантних прийомів сатиричного моделювання в зачатках гротескно-фантазмагоричного театру Юри Зойфера. Запропонована мета передбачає розв'язання таких завдань: визначення основних об'єктів сатиричного висміювання в малих драматичних п'єсах письменника; виявлення засобів досягнення сатиричного ефекту в цих текстах. Об'єкт дослідження становлять малі форми зойферівського театру «Ялинка людства» («Christbaum der Menschheit») та «Король 1933 мертвий – Хай живе король 1934!»

(«König 1933 ist tot – Es lebe König 1934!»), предметом є експлікація прийомів сатиричного моделювання в ранніх театральних спробах.

Витоки театральної практики Юри Зойфера знаходимо в малих драматичних формах, які репрезентовані двома пролетарськими святкуваннями «Ялинка людства» та «Король 1933 мертвий – Хай живе король 1934!» (нім. Proletarische Freiern, одноактівки, написані для постановок виїзних театральних труп у період новорічних та різдвяних свят) та трьома короткими скетчами «Урок історії у 2035 році» («Geschichtsstunde im Jahre 2035»), «Картини навкруги вагончика з сосисками» («Bilder um einen Würstelwagen»), «Найвірніший громадянин Багдаду (Східна казка)» («Der treuerste Bürger Bagdads (Ein orientalisches Märchen)»).

Обидві сцени для пролетарських святкувань «Ялинка людства» (1932 р.) та «Король 1933 мертвий – Хай живе король 1934!» (1933 р.) були написані Юрою Зойфером на замовлення для постановок «Червоних акторів» (нім. Rote Spieler), театральної групи молодих заангажованих виконавців агітаційного театру, які в 1932 році були офіційно визнані та спонсорувалися Соціал-демократичною робітничою партією Австрії (СДРПА). Члени політичного кабаре Відня, серед них і Юра Зойфер (варто згадати есе «Політичний театр» («Politisches Theater»), де Ю. Зойфер апелює до теми агітпропу в театральній практиці), підтримували ініціативу агітаційно-пропагандистської сцени та часто були консультантами для таких груп. Платформою для публікації п'єс став журнал СДРПА «Політична сцена» («Politische Bühne»), який почав виходити друком у вересні 1932 року [1, с. 101].

Обидва твори апелюють до проблеми класового поділу капіталістичного суспільства. У тексті «Ялинка людства» класовий розподіл символічно репрезентує локалізована посередині сцени різдвяна ялинка, з боку пролетаріату вона прикрашена бідно, з боку ж правлячої верхівки вражає розкішними прикрасами. Сатиричний ефект досягається шляхом чергування реплік класових репрезентантів (різдвяні бажання, молитовні звернення, демонстрація процесу

роздачі різдвяних подарунків), які різко контрастують одна з одною. Наприклад:

«Селянин, склавши руки для молитви і опустившись на коліна: Господи Боже! У цей день, який тобі належить, благаю я Тебе...

Великий землевласник, так само на колінах: Господи Боже! У цей день прошу я Тебе...

Селянин: ...пошли нам гарний врожай, аби ми отримали роботу і не мусили голодувати ...

Великий землевласник: Пошли нам поганий врожай, напусти засуху на посів, аби виріс дохід!» [6, с. 19].

Особливістю цієї п'єси є введення хору голосів до тексту (нім. *Sprechchor*, театральний хор, що в один голос декламує «незакінчений за формою, добре римований та гармонійно ритмізований ліричний твір, а не лаконічний та прецизійний заклик» [2, с. 13]; до такого засобу введення образності до тексту у 20-х рр. ХХ ст. вдавалися німецькомовні автори Карл Данц, Лобо Франк, Альфред Тіме, Фріц Розенфельд, Германн Клаудіус, Карл Фогт та ін.). У тексті Ю. Зойфера хору голосів відведена роль не лише декламаторів партійних лозунгів перед пролетаріатом, він функціонує як стимул для критичного мислення та слугує самовихованню [7, с. 453]. Антагоністом хору в тексті є невидимий проповідник, що алегорично уособлює ідеологію, основною метою якої є замовчування та затушовування класових протиріч. Піддавати сумніву репліки проповідника хором є ще одним способом досягнення сатиричного ефекту. Наприклад:

«Голос проповідника: З одними й тими ж проханнями звертаються кожного року до Отця усі люди.

Хор: Це правда?

Голос проповідника: Про одне й теж саме молять люди в день, коли народився Господь.

Хор: Це правда?

Голос проповідника: Багаті й бідні єдині у своїй молитві. Як чудово!

Хор: Це правда? Це правда? Ми запитаємо вас!»! [6, с. 19].

Австрійський зойферознавець Герхард Шайт у своєму дослідженні раннього Ю. Зойфера наголошує на тенденції до алегоризації, прийому, який виконує одну з домінуючих функцій у конструюванні гротескно-фантазмагоричного світу його драм. Детермінуючи сатиру як прийом, що базується на деструкції реального зв'язку сутності об'єкта та її демонстрації в тексті, у цьому аспекті він проводить паралелі з алегорією та відмічає продуктивність їх контамінації в ранніх театральних спробах сатирика [4, с. 17].

Застосування такої алегоризованої сатири експліковано у сцені «Король 1933 мертвий – Хай живе король 1934!», героями якої виступають Пан Капітал, Пані Суспільний порядок, Генерал Фашизм – вічні, алегорично замасковані конструкти людської коекзистенції, репрезентовані в іпостасях дійових осіб. Прикладом позитивної відповіді на питання Г. Шайта стосовно продуктивності алегоризованої сатири («Чи може маскування викликати не лише сміх, а з допомогою усвідомленого контрасту пролити світло на істинну сутність і на реальний, хоча й деформований, зв'язок сутності та її вияву» [4, с. 18]) може слугувати саме ця п'єса Юри Зойфера.

Вибір часово-просторових координат (дія у творі відбувається в новорічну ніч, момент переходу з 1933 у 1934 рік, який алегорично репрезентований появою Нового 1934 року в образі юнака на порозі палацу) уможливує розширення сатиричної палітри.

Сатиричне викривлення експліковано через призму концепту традиції, загальноприйнятого переконання в тому, що прихід нового року неодмінно супроводжується позитивними зрушеннями в суспільному житті. Сатира на традицію, а водночас і репрезентація класової нерівності, виявлення стратегій маніпулювання, пустих обіцянок представлені, наприклад, на початку п'єси в розмові робітника та керівника.

«Шеф, якого переслідує робітник, виходить на сцену: Залиште мене у спокої! Я Вам сказав, що в наступному році Ви отримаєте свою надбавку до заробітної платні у п'ять шилінгів.

Робітник: Але пане керівнику! Новий рік уже на порозі!

Шеф: Що стосується мене, то він може залишитися на вулиці» [6, с. 23].

Критику засобів масової інформації як способу первертливої презентації політичних подій, що стане лейтмотивною в пізніших п'єсах письменника, експліковано вже в проаналізованій сцені. Непомітний прихід до влади нового псевдонародного обранця, що є алюзією на прихід Адольфа Гітлера до влади в Німеччині, драматизується ЗМІ як найвизначніша подія саме для пролетаріату.

«Промова по радіо: Увага! Увага! Говорить радіо ту-ту-туууу... Новий рік був прийнятим народом з надзвичайним захватом...» [5, с. 514].

В основній частині дійові особи є репрезентантами абстрактних понять, що є запозиченням естетики середньовічних містерій та народної драми Фердинанда Раймунда (міністр фінансів – Пан Капітал, командир лейб-гвардії – Генерал Фашизм, придворна дама, відповідальна за проведення церемоній, – Пані Суспільний порядок). З одного боку, вони представляють радників гаранта, які з допомогою обманних маневрів тримають владу у своїх руках, з іншого – самі ці поняття, що завдяки алегоричному зображенню презентують протиріччя капіталістичного порядку.

Продуктивним виявляється вибір хронотопу: «Зойфер транспонує капіталістичну дійсність до феодального порядку, очевидно, з метою експлікації відносин панування» [4, с. 19]. Символічною репрезентацією часу у творі є процес приходу Нового 1934 року, що змінює Старий 1933. Контамінація двох економіко-суспільних моделей та репрезентація часу як символічного переходу до певного оновлення, що піддається сатиричному висміюванню в тексті, унаочнює перманентність існування трьох конструктів, представлених в алегоричних образах радників короля (Капіталу, Фашизму, Суспільного порядку); ілюзія суспільного порядку, вічний фашизм та влада капіталізму залишаються поза часово-просторовими координатами.

Уже в ранніх театральних спробах сатирика простежується наявність притаманних мистецтву кабаре художніх засобів, що слугують платформою для досягнення сатиричного ефекту.

Вплив епічного театру Б. Брехта, зокрема теорії ефекту відчуження, можемо спостерігати в наявності елементів мультимедіальності

(у тексті також є контрафактура на зонг Барбари із «Тригрошової опери»), наприклад, сатиричних **зонгів**, які виконують на мелодії «Сторожа на Рейні» («Die Wacht am Rhein»), «Пан Хадубранд живе без тривоги», («Herr Hadubrand lebt ohne Sorg'»), «Ми урочисто хочемо розбити Францію», («Siegreich wollen wir Frankreich schlagen»), шлягерів та воєнних маршів. Сатиричний ефект досягається завдяки дисонансу тексту оригінальної пісні та контрафактури Ю. Зойфера. Наприклад, пісня Генерала Фашизма про мир контрастує з закликом до воєнних дій патріотичної пісні «Ми урочисто хочемо розбити Францію».

«Musketier seins lustige Brüder,
Haben frohen Mut, ja Mut.
Denn auf Erden steht es, steht es wieder
Mit dem Frieden gut» [5, с. 512].

(Мушкетери – веселі брати, / Наділені радісною мужністю, /
Оскільки на землі знову, / Все в порядку з миром.)

Застосування **техніки гри у грі**, або ж фікційної **метадрами**, що «...демонструє постановка п'єси, шляхом чого досягається потенціювання фікційності та розгалуження структури перспектив» [3, с. 446-447], є ще однією особливістю сатири Ю. Зойфера у його ранній творчості. Вона виявляється, наприклад, у знайомстві радників з майбутнім королем, що контрастує з іманентно притаманними їм ознаками. Метатеатр, який влаштовують дійові особи, переривається реплікою пані Суспільний порядок, що наближає фікційну мета драму до епізованої:

«Суспільний порядок (тихо до Генерала Фашизму): Достатньо грати в театр! Молодий дурень найшвидше вірить усьому. Ми обведемо його навколо пальця, як і його попередників» [5, с. 513].

Наявний у сцені Ю. Зойфера **вихід із власної ролі** є також важливим кабаре тистським елементом, що слугує демаскуванню об'єкта сатиричного висміювання. Цей прийом спостерігається, наприклад, у зверненні радників до екс-короля під час диктування промови молодому регенту.

«Генерал Фашизм: Волоцюга, який заважає тронній промові Вашої Величності своєю огидною присутністю. (До Старого Року): Геть! (Він викидає його ударом. Продовжує суфлювати): ... милосердя та людяності...» [5, с. 513].

Щодо семантичних особливостей твору, то слід відзначити відсутність діалекту та розмовної мови, які є домінуючими конструктами в його повноформатних п'єсах; Юра Зойфер вдається до зображення за допомогою літературної німецької мови, що пояснюється пропагандистсько-агітаційним характером текстів.

Отже, можемо зробити висновки, що перші спроби в театральній практиці австрійського драматурга Юри Зойфера характеризуються насамперед тенденцією до сатиричної алегоризації. Об'єктами сатиричної критики Юри Зойфера є класова нерівність, фашизм, маніпуляції політичної верхівки. Щодо засобів художнього зображення, то в ранніх театральних спробах письменника можемо простежити наявність мультимедіальності (сатиричні зонги, введення хору), техніки метадрами, прийому «виходу з власної ролі» та ін. Перспективним у цьому контексті є аналіз на предмет експлікації сатиричних прийомів скетчів «Урок історії у 2035 році» («Geschichtsstunde im Jahre 2035»), «Картини навкруги вагончика з сосисками» («Bilder um einen Würstelwagen»), «Найвірніший громадянин Багдаду (Східна казка)» («Der treueste Bürger Bagdads (Ein orientalisches Märchen)»), що як у темах, так і в засобах сатиричного моделювання художньої дійсності репрезентують своєрідний поступовий перехід до повноформатних п'єс письменника.

Література

1. Jarka H. Jura Soyfer. Leben, Werk, Zeit / H. Jarka. – Wien : Löcker Verlag, 1987. – 569 S.
2. Konrad Hoerning H. Sprechchor / H. Konrad Hoerning. – Leipzig, 1960. – 132 S.
3. Metzler-Lexikon Literatur und Kulturtheorie : Ansätze, Personen, Grundbegriffe / hrsg. von Ansgar Nünning. - 4 aktualisierte und erw. Aufl. – Stuttgart [u.a.] : Metzler, 2008. – 808 S.

4. Scheit G. Theater und revolutionärer Humanismus. Eine Studie zu Jura Soyfer / G. Scheit. – Wien : Verlag für Gesellschaftskritik, 1988 – 169 S.
5. Soyfer Jura Das Gesamtwerk / Jura Soyfer; Horst Jarka (Hrsg.). – Wien ; München u.a. : Europaverl., 1980. – 922 S.
6. Soyfer Jura Werkausgabe / Jura Soyfer ; Hrsg. von Horst Jarka. – Aufl. 2. – Wien ; Frankfurt/Main : Deuticke, 2003. – 358 S.
7. Trommler F. Sozialistische Literatur in Deutschland : ein historischer Überblick / F. Trommler. – 1. Aufl. – Stuttgart : Kröner, 1976. – 846 S.

Анотація

Ю.В. Кобзар. Специфіка сатири в малих драматичних формах Юри Зойфера (на прикладі одноактівок «Ялинка людства» та «Король 1933 мертвий – Хай живе король 1934!»)

Стаття присвячена аналізу двох ранніх драматичних спроб австрійського письменника з українським корінням Юри Зойфера з метою виявлення в цих творах домінантних прийомів сатиричного моделювання художньої дійсності. Матеріал дослідження становлять одноактові п'єси «Ялинка людства» («Christbaum der Menschheit») та «Король 1933 мертвий – Хай живе король 1934!» («König 1933 ist tot – Es lebe König 1934!»), написані письменником на замовлення театральної трупи «Червоних акторів». Внаслідок проведеного дослідження перших спроб у театральній практиці Юри Зойфера було виявлено тенденцію до сатиричної алгоризації в його театрі. Також виокремлені об'єкти сатиричної критики Юри Зойфера, а саме: класова нерівність, фашизм, маніпуляції політичної верхівки, засоби масової інформації, традиціоналізм. На поетикальному рівні засобами художнього зображення в ранніх театральних спробах письменника є наявність мультимедіальності (сатиричні зонги, введення хору), техніки метадрами, прийому «виходу з власної ролі».

Ключові слова: гротескно-фантазмагоричний театр, зонги, кабаре, метадрама, мультимедіальність, сатира, Юра Зойфер.

Аннотация

Ю.В. Кобзарь. Специфика сатиры в малых драматических формах Юри Зойфера (на примере одноактных пьес «Елка человечества» и «Король 1933 мертв – Да здравствует король 1934!»)

Статья посвящена анализу двух ранних драматических попыток австрийского писателя с украинскими корнями Юри Зойфера с целью

выявления в этих произведениях доминантных приемов сатирического моделирования художественной действительности. Материал исследования составляют одноактные пьесы «Елка человечества» («Christbaum der Menschheit») и «Король 1933 мертв – Да здравствует король 1934!» («König 1933 ist tot – Es lebe König 1934!»), написанные писателем по заказу театральной труппы «Красных актеров». В результате проведенного исследования первых попыток в театральной практике Юры Зойфера была определена тенденция к сатирической аллегоризации в его театре. Также выделены объекты сатирической критики Юры Зойфера, а именно: классовое неравенство, фашизм, манипуляции политической верхушки, средства массовой информации, традиционализм. На уровне поэтики средствами художественного изображения в ранних театральных попытках писателя являются наличие мультимедиальности (сатирические зонги, введение хора), техники метадрамы, приема «выхода из собственной роли».

Ключевые слова: гротескно-фантазмагорический театр, зонги, кабаре, метадрама, мультимедиальность, сатира, Юра Зойфер.

Summary

Yu.V. Kobzar «Specificities of Satire in Short Plays by Jura Soyfer (on the example of one-act plays «Christmas Tree of the Mankind» and «King of 1933 is dead – Long live King of 1934»)

The present paper concerns the analysis of two early dramas by the Austrian writer of Ukrainian origin Jura Soyfer with the aim of determining the main approaches to satirical formation of artistic reality in these works. The material base of the research is represented by one-act plays “Christmas Tree of the Mankind” and “King of 1933 is dead – Long live King of 1934” which were ordered to the writer by the theatrical group of “Red Actors”. The conducted research showed that the first Jura Soyfer’s drama attempts can be characterized with the tendency towards satirical allegorization. Besides, certain objects of Jura Soyfer’s satirical critics were outlined, including class inequality, fascism, manipulations of political leaders, mass media, traditionalism. On the poetical level the means of artistical reflection in early dramatic works by the writer are represented by multimediality (satirical songs, introducing choir), meta-drama techniques, the method of “coming out of one’s role”.

Key words: grotesque-phantasmagorical theatre, songs, cabaret, meta-drama, multimediality, satire, Jura Soyfer.

Інформація про автора

Кобзар Юлія Володимирівна – ORCID: 0000-0001-7015-4222; аспірантка Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка НАН України; вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна